

ΗΣΚΙΟΣ*

Ἡ λέξις ἡσκιος τὴν σκιάν κυρίως σημαίνουσα, συνωνυμεῖ καὶ πρὸς τὴν λέξιν στοιχειό, ἔχουσα ὁμῶς εὐρυτέραν ταύτης σημασίαν, διότι λαμβάνεται πρὸς δήλωσιν πάσης δαιμονικῆς ἐπιφανείας, ὡς καὶ τᾶλλα συνώνυμα τοῦ στοιχειοῦ ζώδια, ζούζουλο κττ. Εἶναι δὲ αὕτῃ ἡ ἀρχαία λέξις σκιά, σχηματισθεῖσα καὶ μεταπλάσασα τὸ γένος εἰς ἀρσενικὸν κατὰ συνεκδρομὴν πρὸς τὸ ἥλιος. Ἡσκιος σημαίνει καὶ τὴν σκιάν καὶ τὸ νυχτερινὸν φάσμα, εἶναι δὲ κοινοτάτη ἀπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ· τὴν αὐτὴν δὲ ἐννοίαν εἶχε καὶ ὁ κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐνίοτε ἀπαντῶν τύπος τοῦ οὐδετέρου τὸ σκίον¹. Τοῦ ἐκ τούτου παραγόμενον ρῆμα ἡσκιῶνμαι σημαίνει πάσχω ἐξ ἐπηρείας δαίμονος συνωνυμοῦν πρὸς τὸ λαβαίνω ἢ λαβῶμαι, ἐπίσης σημαίνει νοσῶ, ὡς κοιμηθεῖς ὑπὸ τὴν σκιάν στέγης², ἢ ὑπὸ τὴν σκιάν δένδρου ἔχοντος βαρὺν ἡσκίον, ἐνεκα δαιμονικῆς ἐπηρείας (ὅποια θεωροῦνται ἡ καρύα, ἡ συκὴ καὶ ἄλλα τινά). Τοῦ δὲ οὐδέτερου ἡσκιωμα ἔχει καὶ ἐνεργητικὴν καὶ παθητικὴν σημασίαν, δηλοῦν καὶ τὸν προξενοῦντα τὸ κακὸν δαίμονα, τὸν ἡσκιο³, καὶ τὸν παθόντα ἐκ τούτου. Ἡσκιος λέγεται προσέτι ἐπιδημικὴ τις νόσος τῶν αἰγῶν, ἐκ τοῦ προξενούντος βεβαίως ταύτην δαίμονος⁴. πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἀνθρώπου ἐμφαινόμενον ἦθος αὐτοῦ, ἡ ἐγκατόπτρισις τρόπον τινὰ τῆς ψυχῆς εἰς τὸ πρόσωπον· οἷον ἔχει καλὸν ἡσκιο (= ἡ ὄψις του διαθέτει εὐμενῶς τὸν βλέποντα), τὸν πῆρα ἀπὸ καλόν, ἀπὸ κακὸν ἡσκιο (= διετέθην εὐμενῶς ἢ δυσμενῶς πρὸς αὐτόν). Ὁ ἔχων καλὸν ἡσκιον λέγεται καὶ μονολεκτικῶς ἡσκιωτικός (ἐν Ἡπείρῳ). Καὶ τὸ ρῆμα σκιάζω ἔχει καὶ τὴν ἀρχαίαν σημασίαν (ἀόρ. ἐσκίασα) καὶ τὴν τοῦ φοβίζω (ἀόρ. ἐσκίαξα)· παθ. σκιάζομαι, σκιάχτηκα= φοβοῦμαι, ἐφοβήθην⁵. Ἡ δὲ δη-

* Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Ἡμερολόγιον Ἑθν. Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων ἐν Κων/λει, ἔτ. 1(1905), σ. 419-421.

1. «Ἐλέησον τὸν δοῦλόν σου ὃ δεῖνα ἀπὸ τοῦ δαιμονικὸν σκίον ὅπου ἔχει» (Περὶ τοῦ ἀδελφικοῦ, ἐκ κώδ. τοῦ ΙΣΤ' - ΙΖ' αἰῶνος ἐν Vassiliev, Anecd. Graecobyz., σ. 336).

2. Βλ. καὶ Ζωγράφειον ἀγῶνα, σ. 14.15.192 (Ἡπείρου).

3. Ζωγράφειος ἀγών, σ. 15 (Ἡπείρου). Ἀθηνᾶ, ἐν Ναυπλίῳ 1831, σ. 107 (Στερεᾶς Ἑλλάδος). Πρβλ. Ἐφημ. Φιλομ. 1857, σ. 296. (Στενήμαχος, τὸ ρῆμα οὐρανῶ, οὐρανίζω).

4. Ἡσκιώματα τὰ ἐξωτικά ἐν Ἡπείρῳ (Ζωγράφειος ἀγών, σ. 42).

5. Βαλαωρίτου, Ποιήματα, τ. Β', σ. 527.

6. Βλ. Κοραῖ, Ἀτακτ., τ. Δ', σ. 510. Ἐν Βούᾳ τῆς Καλαβρίας τὸ σ'άζομαι σημαίνει εὐρίσκομαι ἐν σκιᾷ καὶ φοβοῦμαι (Morosi ἐν Archivio glottologico italiano, τ. IV, σ. 51).

μώδης παροιμία φοβᾶται καὶ τὸν ἥσκιο του⁷ ἐπὶ τῶν δειλοτάτων λεγομένη, ὑποδηλοῖ ὅτι ὁ δειλὸς ἐξ ὑπερβολῆς φόβου νομίζει ὅτι διατρέχει καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ σκιᾶς τὸν κίνδυνον, ὃν οἱ ἄλλοι φοβοῦνται ἐκ τῶν ἥσκιων. Ἀλλ' ἐμφαίνει ἐπίσης ὅτι ὑπῆρχε δοξασία, μὴ πιστευομένη πλέον, ὡς παιδαριώδης, καθ' ἣν ἡ σκιά τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὃν ὑπερφυσικὸν αὐτοτελές, αὐτὴ ἡ ψυχὴ, δυναμένη καὶ νὰ βλάψῃ εἰς ὃν ἀνήκει. Ἡ δοξασία δ' αὕτη καταφαίνεται σαφῶς ἐν τῇ συνήθει ἐν Μακεδονίᾳ νουθεσίᾳ τῶν μητέρων πρὸς τὰ τέκνα των: *Μὴν περγελᾶς τὸν ἥσκιο σου, γιατί θὰ σὲ πλακώσῃ*⁸.

Αἱ λέξεις στοιχεῖον καὶ σκιά ἦσαν ἀνέκαθεν συνώνυμοι. Παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει (Ἐκκλησ. 651), ὅπου τὸ πρῶτον εὐρίσκεται, ἡ λέξις στοιχεῖον σημαίνει τὴν σκιάν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ἐσήμαινε μὲν πιθανώτατα ἡ λέξις κατὰ τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα καὶ τὸ γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν δὲν περιεσώθη κείμενόν τι ἔχον αὐτὴν εἰς ταύτην τὴν σημασίαν. Καὶ εἰς συγγραφεῖς τοῦ Δ' αἰῶνος κεῖται ὄχι σπανίως ἡ λέξις στοιχεῖον εἰς δήλωσιν τῆς σκιᾶς⁹. Τοῦ λόγου δὲ ὄντος περὶ προσδιορισμοῦ τῆς ὥρας τῆς ἡμέρας, ἀδιακρίτως γίνεται χρῆσις εἰς μεταγενεστέρους συγγραφεῖς τῶν λέξεων στοιχείου καὶ σκιᾶς¹⁰. Καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ εἶναι συνώνυμα τὰ ὀνόματα στοιχεῖο καὶ ἥσκιος· τοῦτο δὲ καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν συνθέτων· ὁ ἀλαφρόσκιωτος (ὁ ἔχων ἐλαφρὸν τὸν ἥσκιον, ὁ δυνάμενος νὰ βλέπῃ τὰ εἰς τοὺς ἄλλους ἀφανῆ στοιχεῖα καὶ ἐξωτικά) ἐλέγετο ἐν παλαιότεροις χρόνοις ἐλαφρόστοιχος¹¹. (καὶ ὑπὸ τῶν Κυπρίων λέγεται νῦν ἀλαφρόστοιχο-εἰώτης¹²). Ὁ δὲ βαρύσκιωτος ὑπὸ τῶν Κυπρίων λέγεται βαρυστοιχο-εἰώτης.

Προσέλαβε δὲ ἡ λέξις ἥσκιος καὶ τὴν ἄλλην σημασίαν τοῦ συνωνύμου στοιχειοῦ, τὴν τῆς ἀπολελυμένης τοῦ σώματος ψυχῆς ἢ τοῦ νυκτιπλανοῦς δαίμονος. Εἰς τοῦτο δὲ τὰ μάλιστα συνετέλεσεν ἡ ἀπὸ τῶν παλαιοτάτων χρόνων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων καὶ πλείστων ἄλλων λαῶν συνταύτισις τῆς σκιᾶς πρὸς τὴν ψυχὴν. Σκιά ἐλληνιστὶ καὶ umbra λατινιστὶ ἐσήμαινε καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ τεθνεῶτος¹³. «Κατθανὼν δὲ πᾶς ἀνὴρ | γῇ καὶ σκιά» λέγει ὁ Εὐριπίδης¹⁴. Αὐτὸς δὲ ὁ θάνατος κατ' εὐφημισμὸν ἐνίοτε λέγεται σκιά¹⁵. Τὴν

7. Βλ. τὰς ἐμὰς Παροιμίας, λ. φοβᾶμαι 34, ὅπου ἀναγράφονται καὶ αἱ ἀρχαῖαι καὶ αἱ ἐν ἄλλαις γλώσσαις παράλληλοι.

8. Μ. Χατζῆ Ἰωάννου, Θερμαῖς, σ. 34.

9. Diels, Elementum, σ. 60.

10. Βλ. Ἡ σ ὕ χ., λ. δωδεκάποδος· δεκάπουν στοιχεῖον· ἐπτάπους σκιά. Σο υ ῖ δ., λ. δεκάπουν σκιά· δεκάπους σκιά. Σχολ. Ἀριστοφ. Ἐκκλ. 651. Πολ υ δ. Δ' 44: «τῇ σκιά δ' ἐτεκμαίροντο τὸν καιρὸν τῆς ἐπὶ δεῖπνον ὁδοῦ, ἣν καὶ στοιχεῖον ἐκάλουν».

11. Σολωμονική, Ἑθν. Βιβλιοθήκης φ. 20 β. Ἰστ. ἐταιρ. φ. 31α. 31β.

12. Λο υ κ ᾱ, Λεξιλόγιον, σ. 25. Φιλολογ. ἐπισκέψεις, σ. 4-5. Σα κ ε λ λ α ρ ῖ ο υ, Κυπριακά, τ. Β', σ. 438 (ἀλαφρόστοιχειώτης), σ. 486 (βαρυστοιχειώτης).

13. Βλ. Roscher, Lex. d. Myth., τ. II, σ. 240. Nägelsbach, Homer. Theologie ²VII 25, σ. 398 κέ. Πρβλ. Roscher ἐν Jahrbücher f. class. Philol., 1892, σ. 703 κέ.

14. Ἀπ. 536 Nauck (Στοβ., Ἀνθολ. 4Η', 4. PKA', 25).

15. Ἡ ρ ὠ ν δ. Α. 18. Crusius, Untersuchungen zu den Mimiamben des Herondas, σ. 5.

συνταύτισιν δὲ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σκιάν προϋποθέτει τὸ ὑπὸ πολλῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀναφερόμενον μύθευμα, ὅπερ ἐξ ἀσιατικῶν λαῶν παρελήφθη· ὅτι ἐὰν ἡ θάνα ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν σκιάν ἀνθρώπου ἢ ζώου, τὸ ἔχει ὑποχείριον, ἀποναρκοῦσα καὶ ἄφωνον καθιστῶσα αὐτό¹⁶. Ἡ παράστασις τῆς ψυχῆς ὡς σκιᾶς φαίνεται κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Πάμπολλοι τῶν κατὰ φύσιν λαῶν φαντάζονται ὡς σκιάν τὴν ψυχὴν, ἣ δηλοῦσι ταύτην διὰ λέξεως σημαινούσης τὴν σκιάν¹⁷. Οἱ δ' ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι παρίστων, ἂν καὶ ὄχι πάντοτε, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλαιναν σκιάν¹⁸. Καὶ εἰς πολλοὺς δ' εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς παρατηροῦνται ἱχνη τοιαύτης δοξασίας¹⁹. Παρ' ἡμῖν δὲ τὴν συνταύτισιν τῆς σκιᾶς πρὸς τὴν ψυχὴν ἐμφαίνει ὁ ἄλλοτε ὄχι ἀσυνήθης ἐντειχισμὸς τῆς σκιᾶς ἀνυπόπτου γέροντος διαβάτου ὑπὸ τὸν θεμέλιον λίθον οἰκοδομήματος, πρὸς ἀντικατάστασιν ἀνθρωποθυσίας. Προσέτι ἡ παρατήρησις Γερμανοῦ περιηγητοῦ τῆς ἀρχῆς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἥς τὴν ἀκρίβειαν δὲν ἐδυνήθην νὰ ἐξελέγξω, ὅτι οἱ Ἕλληνες πατοῦσι τὴν σκιάν ἐκείνου, ὃν θέλουσι νὰ βλάψωσι²⁰.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

16. [Ἀριστοτέλ.], Π. θαυμασ. ἀκουσμ. 145, σελ. 845α 24. Αἰλιανοῦ Ζ Ἰστ. ΣΤ', 14. Γ', 7. Γεωπον. ΙΕ', α', 10 (ὅπου ὀρθῶς ὁ Haupt ἀναγινώσκει κατὰ γει αὐτὸν ἀντὶ τοῦ κ. *ἐαυτήν*). Τιμόθ. Γαζαῖτος 4, ἐν Hermes, τ. III, σ. 6: «ὅτι ἐν σελήνῃ ἐρχομένη (θάνα) ἐὰν κυνὸς ὄντος ἐπὶ στέγους λάβηται κάτωθεν τῆς αὐτοῦ σκιᾶς, αὐτὸν καταφέρει ἀνωθεν τὸν κύνα». Ὁ Haupt (ἐν Hermes, αὐτ.) σημειώνει ὅτι ἀναφέρεται ἡ δοξασία αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀραβος συγγραφέως Δαμιρί (παρὰ Bochart, Hierozoicon I, 3, 11).

17. J. Lubbock, Die Entstehung der Civilisation, κεφ. 5, σ. 182 κέ. Edw. Tylor, Anfänge der Cultur, κεφ. 11, τ. I, σ. 42 κέ. Frazer, The Golden Bough², τ. I, σ. 285 κέ. Revue de l'hist. des religions, 1900, τ. 42, σ. 231 κέ.

18. Maspero, Histoire des peuples d' Orient, τ. I, σ. 108.

19. Rochholz, Deutscher Glaube u. Brauch, τ. I, σ. 92 κέ.

20. Bartholdy, Voyage en Grèce, Par. 1807, τ. II, σ. 57. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τὰ γερμανικὰ νόμιμα ἐπέτρεπον εἰς μὴ ἐλεύθερον ἀδικηθέντα νὰ τιμωρῇ τὴν σκιάν τοῦ ἀδικήσαντος ἐλευθέρου (Βλ. Rochholz, ἐνθ' ἀν.).